

## Pajkossy Gábor

Az otthoni indíttatások egyértelműek voltak: a család – szüleim és velünk élő anyai nagyszüleim – szellemi, értelmiségi, azon belül is tudós pályán képzelték el jövőmet. A család meghatározó személyisége nagyapám, a világhírű állatorvos-professzor volt, s a tágabb család – nagyapám generációja, az őt megelőző, illetve követő nemzedék – több kiváló természettudóst, orvost tudott felmutatni. Ennek megfelelően a családban a tudomány művelését talán a legmagasabb rendű emberi tevékenységnek tekintették, míg a foglalkozás jövedelmezőségére mint szempontra a pályaválasztásnál nem helyeztek súlyt – igaz, a család tudós tagjai 1945 előtt képesek voltak maguknak és családjuknak középosztályi egzisztenciát teremteni, az 1950-es, 60-as évek pedig nem nagyon nyújtottak anyagilag vonzó alternatív karrierlehetőségeket. Nagyapám nagyon szerette volna, és a maga szeretetteljes módján tett is azért, hogy én is természettudományos kutatói pályán találjam meg a helyemet: így esett, hogy gimnazista koromban két nyáron is egy-egy hónapot dolgoztam egy agrár-kutatóintézetben, de már akkor is több hasznotartottam a különnyomatok katalogizálásában, mint a táptalajkészítésben. Nagyapám azonban ezen túlmenően semmilyen nyomást nem gyakorolt rám, amiként annak idején elfogadta lánya pályaválasztását is – s ezt több ellentétes példa ismeretében nagyon nagyra értékelem.

Voltak azonban előttem más minták is. Szüleim bölcsészek és tekintélyes könyvtárosok voltak – ők tehát egy másik orientációt képviseltek. Történelem–latin szakot végzett édesanyám Szekfűnél doktorált, és kapcsolata professzorával később is megmaradt – Szekfű özvegye 1956-ban órá bízta férje irathagyatékát, hogy ha az időt majd alkalmasnak látja, helyezze el azt valamelyik közgyűjteményben. (Ez 1970-ben megtörtént.) Anyámnak voltak tudományos ambíciói és eredményei is: gondos könyv- és könyvtártörténeti tanulmányokat publikált, az egyetemi könyvtári munka és a két gyerek felnevelése azonban felemésztette energiáit, korai halála pedig megakadályozta tervei megvalósításában. Apám magyar–francia szakot, később jogot is végzett: gyakorlatilag egész felnőtt életét könyvtárban, az Egyetemi, később a Széchényi Könyvtárban töltötte, osztály-, majd főosztályvezetőként, nyugdíjba menetele után pedig a magyar irodalom és irodalomtörténet bibliográfiáján dolgozott.

Szellemi pálya választására ösztönzött az igényes tárgyi környezet is: a tágas, hat személy számára mégis szűkös lakást régi – többnyire 18–19. századi – bútorok tették még zsúfoltabbá, a falakon kismesterek által festett tájképek, városképek, portrék és régi metszetek lógtak, s több nagy könyvespolcon sok könyv zsúfolódott össze. A könyvállomány inkább 1945 előtti, jelentős hányada német nyelvű volt, nagyon sok volt a művészettörténettel, főleg az itáliai reneszánszsal, illetve a magyar művészet történetével, a műemlékvédelemmel, az építészettörténettel foglalkozó kiadvány, fekete-fehér képekkel, megvolt Kosztolányi szinte teljes oeuvre-je, a falukutató irodalom legtöbb darabja. A történelmet jórészt 1945 előtti munkák, a *Magyar Történet*, az *Egyete-*

*mes Történet*, Szekfű könyvei képviselték, számomra viszont a magyar történelembe az első bevezetést Dolinay Gyula magyar történelmi arcképcsarnokai<sup>1</sup> adták.

A jelenlegi pályámhoz vezető folyamat kezdeteit 11–13 éves korombeli olvasmányaimban vélem felfedezni, amelyek, Jókai, talán Mikszáth és természetesen az ifjúsági irodalom mellett, immár egyre inkább voltak művészettörténeti, építészet-történeti, műemlékvédelmi (tehát nem köztörténeti-politikatörténeti) tárgyúak. Ez irányú érdeklődésemet az úti élmények is erősítették, amelyek ma már említést sem érdemelnének, akkor, a széleskörű utazási korlátozások világában azonban szerencsésnek és világlátottnak mondhattam magam. 1963-tól, tizenkét éves koromtól fogva többször is a Tátrában nyaraltunk, amelyet, apám kassai születésű lévén, többnyire több napos kassai rokonlátogatással kapcsolunk össze. Itt, Kassán, majd Lőcsén, Csütörtökhelyen, Szepeshelyen láthattam először igazi gótikát. Különösen lenyűgöző volt számomra a kassai Dóm, a korábban nem látott magasságú főhajó, a főoltár (szárnyasoltár) és a szentségház, majd elragadónak találtam a szepességi reneszánsz emlékeit. Tizenhárom éves koromban eljutottam Prágába is, majd tizennégy évesen anyám, miként hajdanában őt is a szülei, elvitt Bécsbe, majd Rómába, Nápolyba, Firenzébe és Velencébe. Ezeket az élményeket máig meghatározónak érzem, egy-egy város, műemlékegyüttes bejárását ma is életem legszebb pillanatai közé sorolom, s az esztétikai élményeken túl, számomra mindig kicsit rejtvényfejtés is, kísérlet a múlt megismerésére, visszaidézésére. Pályaválasztásomban azonban minden bizonnyal szerepet játszottak olyan tényezők is, amelyeket ma már nehéz rekonstruálnom: hiszen mivel magyarázom azt, hogy nálam három évvel fiatalabb öcsém, miközben hasonló neveletésben részesült, már korán tőlem teljesen eltérő orientáltságot és képességeket mutatott fel, utóbb pedig kiváló kutató-kémikus lett.

Tizennégy éves koromban kerültem először pályaválasztás elé. Emlékeim szerint a jó nevű budai gimnáziumban, a felvételi beszélgetés során kellett először következményekkel járó választ adnom arra, mi is akarok lenni: (műemlékeket feltáró és helyreállító, teszem hozzá most) építész-régész, válaszoltam, hogy miért is választom a matematika-fizika tagozatot. E döntésben persze legalább annyira szerepet kapott az, hogy együtt maradhassak akkori barátaimmal: célkitűzéseimet, ha azok tényleg komolyak voltak, másképpen is megvalósíthattam volna, matematikából pedig nem voltam különösen jó, legalább is új osztálytársaimhoz és a tagozatos követelményekhez képest. Noha korábban kitűnő tanuló voltam, hamarosan meg kellett barátkoznom azzal, hogy korántsem tartozom minden tekintetben az élmezőnyhöz, egy-egy reál tárgy logikáját pedig kifejezetten képtelen vagyok megérteni. Itt, ebben a környezetben mélyült el, most már visszafordíthatatlanul, a humaniorák iránti érdeklődésem, lehet, hogy a tanárok hatására, lehet, hogy kompenzálás, a csoporton belüli helyem megszilárdítása végett. Emlékeim szerint ekkor lépett, mint érdeklődésem kitüntetett tárgya, a történelem (értve ezalatt természetesen a politikatörténetet) az építészettörténet–művészettörténet mellé. Történelemtanárunk művelt és olvasott asszony volt, akiben 1945 előtt megszerzett széles tárgyi tudás párosult egy utóbb

1 Dolinay Gyula: *Történelmi arcképcsarnok*. Budapest, 1893. *Történelmi arcképcsarnok az ifjúság és a nép számára*. Budapest, 1909.

elsajátított, külsőségekben mindenképpen marxista szemlélet- és beszédmóddal – különösen nagy súlyt fektetett annak a természettudományos levezetéseket idéző bemutatására, amit akkoriban nagy történelmi összefüggéseknek neveztek. Paradox módon ez a szemlélet, amely a cselekvő embernek, az ún. felépítményhez tartozó elemeknek, a történelmi véletlennek, ha egyáltalán, legfeljebb másodlagos szerepet tulajdonított, sokkal inkább vonzott mint taszított, mivel világosnak, magyarázó erejűnek és kifejezetten tudományosnak tűnt számomra. Tizenöt-tizenhat éves koromban már forgattam történész szakmunkákat is: így bizonyosan olvastam a *Magyar Történet* jónéhány fejezetét, és Szekfű Bethlen-életrajzát.<sup>2</sup>

Hogy a későbbiekben történelemmel és nem mással kívánok foglalkozni, harmadikos koromban alakult ki bennem. Ennek hogyanja azonban korántsem volt egyértelmű. A történelemszakra akkoriban csak egy idegen nyelvvvel párosított lehetett felvételizni, angol tudásom, legalábbis én úgy ítélt meg, a nyelvtagozatos diákokéval nem volt versenyképes; az ELTE felvételi keretszámai a mainál négyszer, ötször kisebbek voltak, a túljelentkezés viszont jelentősen nagyobb – a verseny tehát jóval élesebb volt. Figyelembe véve az akkori felvételi rendszer további, itt nem részletezhető sajátosságait is, az én esetemben akár 90 százalékos teljesítmény sem garantálhatta a felvételt. Sikertelen felvételi vizsga esetén viszont a fiúk szinte biztosan számíthattak a katonai behívóra – s akkoriban a sorkatonai szolgálat még huszonnégy (s az ún. előfelvételizéseknél is tizenegy) hónapos volt. Ezért – minden bizonnyal túlságosan is óvatosan – szüleimmel a jogi karra való felvételizés mellett döntöttünk. Valamilyen intézménytörténeti érdeklődéssel bizonyára rendelkeztem, és valahogy úgy képzeltem, hogy utóbb majd mintegy egy oldalsó ajtón, jogtörténészként fogok a történész szakmába bekerülni – Bónis György és Csizmadia Andor példája lebeghetett a szemem előtt, akiknek Hajnóczy Józseffel kapcsolatos munkásságát ekkor már ismertem.<sup>3</sup> (Apám ugyanakkor, aki apjához, nagypapjához hasonlóan, jogvégzett ember volt, emlékeim szerint nem annyira kényszermegoldásnak fogta fel a döntést, mint inkább lehetőségnek, hogy utóbb mégis a jogi pályát választom.) Ki tudja, hogyan alakult volna pályám a későbbiekben: egy véletlen folytán azonban – én akkoriban egészen mesebelinek éreztem a fordulatot – minden másként történt. Az érettségi évében, 1969 tavaszán ugyanis történelemből első helyezést értem el az országos középiskolai tanulmányi versenyen (OKTV): ezek után, nyugtattak meg, jó vagy jó-közepes angol teljesítménnyel is felvennének a bölcsészkarra – s ez meg is történt.

E tanulmányi verseny más vonatkozásban is döntőnek bizonyult későbbi pályám vonatkozásában. A két téma – „A Magyar Tanácsköztársaság” és „A nagy francia forradalom hatása Magyarországon” – közül az utóbbit választottam, és arról, amennyire azt akkori gyér latin és német tudásom engedte, igen sokat elolvastam, beleértve, könyvtáros édesanyámnak hála, az egykorú sajtót és röpiratokat is. Ekkor mint a zsüri tagjával találkoztam először H. Balázs Évával (aki szüleimet

2 Szekfű Gyula: *Bethlen Gábor: Történelmi tanulmány*. Budapest, 1929.

3 Bónis György: *Hajnóczy 1750–1795*. Budapest, 1954; uő: *Hajnóczy József*. Budapest, 1954. *Hajnóczy József közjogi-politikai munkái*. Sajtó alá rend. Csizmadia Andor. Budapest, 1958.

természetesen régóta ismerte). Bár sokan és sokféleképpen járultak hozzá példájukkal, segítségükkel pályám alakulásához, talán senkinek sem volt a szerepe annyira jelentős, mint a professzor asszonyé – Éva nénié –, aki többször is meghatározó és mindig hálára kötelező módon szólt bele szakmai pályám alakulásába. Az ő tanácsára és segítségével jelentkeztem át közvetlenül a felvételi előtt a bölcsészkarra. Később az ő ösztönzésére választottam szakdolgozatom témájaként az 1791-ben kiküldött országos bizottságok, azon belül is a közjogi-közigazgatási („közpolitikai”) bizottság munkálatait (noha témavezetőül harmadik, majd második szakom, a levéltár szak professzorát, Sinkovics Istvánt választottam). Végül, amennyire tudom, az ő javaslatára szemeltek ki (mások mellett) engem a Kossuth-iratkiadás folytatására, amely egyúttal kutatóintézeti alkalmazással, a kutatómunkát lehetővé tevő munkarenddel is járt. Mint a szakdolgozat témája is jelzi (s később ugyanabból a témából írtam bölcsészdoktori értekezésemet is), a pályázati, tulajdonképpen kényszer szülte témaválasztás tartós – sőt, ha a nagy francia forradalom magyarországi hatását mint a modern szabadságeszmék 1789 és 1848 közötti térhódítását értelmezzük, mindmáig tartó – elkötelezettség kezdete lett. Hosszabb ideje elsősorban a magyar reformkor problémái foglalkoztatnak, kollegiális kapcsolataim is inkább e korszak kutatóihoz fűznek, a régi századforduló története iránti érdeklődésemet mégsem adtam fel, s valamikor talán vissza is térek első témámhoz. Hogy más kutatási területet válasszak, komolyan nem foglalkoztatott. Bár levéltáros hallgatóként, majd kezdő levéltárosként megszereztem az ehhez szükséges felkészültség alapjait, valamiért sohasem fordult meg a fejemben, hogy középkorász vagy kora újkoros legyek. Mindig is érdekelték a 20. századi magyar történelem problémái, hogy azonban e korszak kutatásával foglalkozzam, attól végső soron azok a politikai-ideológiai korlátok és elvárások tartottak vissza, amelyek a pályakezdésem idején fokozottabban, később csökkenő mértékben érvényesültek.

Kutatói érdeklődésem alakulásában, mint utaltam rá, fontos szerep jutott a szövegkiadással kapcsolatos mindenkori feladataimnak is, ezek erősítették elköteleződésemet a 19. századi politikai nyilvánosság története mint kutatási téma iránt. A szövegkiadás ugyanakkor számomra több pusztán feladatnál. Sokszor gondolom úgy, hogy bizony jobban tenném, ha munkásságomat textológiai-filológiai közlemények helyett inkább elemző tanulmányokkal gyarapítanám, hiszen bármilyen elsőrendű kutatói felkészültséget és elkötelezettséget igényel is a forráskiadói munka, a forráskiadványt soha nem lehet egyenértékűnek tekinteni az azonos szakmai színvonalon készült feldolgozással. Ugyanakkor végső soron nagyon is jól érzem magam a levéltári-kézirattári kutatás, a forrásokzövegekkel való aprólékos bíbelődés közepette, és nyilván nem véletlenül. Nehéz nem feltalálnom a hasonlóságot: ilyképpen cselekedvén valójában ma sem teszek mást, mint amit tizennégy éves koromban szerettem volna, ha más eszközökkel is: hiszen amit csinállok, az is egyfajta régészet, a múlt emlékeinek feltárása, megfigyelése, helyreállítása és segítségükkel a múlt újraalkotása.